

A tudomány világából

Öt nemzedék

AZ OSZTRÁK GONDOLKODÁS, jelesül a XIX. és a korai XX. század osztrák gondolkodása, jellegzetes *politikai emberképpel* — az emberről mint a politika művelőjéről és elszenvetőjéről alkotott föltózással — bír. Ez az emberkép *konzervatív*.

A konzervatív emberkép a felvilágosodott-liberális föltózással szembeállítva jellemezhető a legcélszerűbben. Utóbbi az *individuális* érzést tartja igaz és hamis, jó és rossz végső mércéjének, a gondolkodás és egyéni életvitel szabadságát ennek megfelelően az ember eredendő jogának tekintti, s kivált a társadalom helyes berendezése tekintetében kizárólag észlelvekre hivatkozik. Hitvallása a politikában a népképviselő; a pedagógiában az egyéni képességeket kibontakoztató engedékeny nevelés; a gazdaságban a szabad vállalkozás, melyet azonban az *újraelosztó racionalizmus* nevében korlátozhatónak is tart.

Ehhez képest a konzervatív föltózás a fennállónak, a hagyománynak tekintélyét fogadja el ismeret és erkölcs bírájaként — az elő-ítéletre nem támaszkodó egyéni ítélet ideáját abszurdnak, a társadalom elvont eszmékre hivatkozó átalakítását veszélyes örületnek tartja. Politikája arisztokratikus, pedagógiája tekintélyelvű, ám gazdaságában a szabad vállalkozással korántsem áll mindig szemben, amennyiben a gazdasági élet *szabályozását* gyakran éppenséggel művinek, mesterségesnek, racionalisztikusnak érzi, s az ösztönös, természetes gazdasági folyamatok egyedül egészséges volta mellett érvel. A gazdasági vállalkozás szabadsága iránti rokonszenv általában a konzervatívizmus azon áramlataira jellemző, amelyek úgymond nem a változást magát, hanem a radikális változtatást ítélik veszélyesnek — vagyis jellemző az úgynevezett *reformkonzervatív* áramlatokra.

lódí javak" irányában történő konkrét *torzobblépés* fogalmát.

A PUSZTA ÉSZ ELEGTELENSÉGÉNEK hofbaueri, s a gyakorlati ész fölényének metternichi föltózása *együttesen* állítja elő az osztrák reformkonzervatívizmus első generációjának emberképét. A *második nemzedék* egyik fő alakjánál, *Széchenyi Istvánnál*, a romantikus-vallásos beállítottság s a racionális gazdaságpolitika emberformáló erejébe vetett meggyőződés eleve összefonódottan jelentkeznek. Az 1830-ban megjelentetett *Hitel* lapjaiban az angol klasszikus nemzetgazdaságtan liberális tanait és Bentham fölvilágosult utilitariánus érvei a keresztény tökéletesedéseszménytel s a nemzeti lét és nemzeti fejlődés organikus-romantikus filozófiájával egybeötölvözve lépnek elének. Széchenyi 1841-ben, a *Kelet Népében* is, a „nemes, erényteli liberalizmus” szöszólója kivánt lenni, miközben már a *Hitel* érvei mögött is olyan — mind az „ész” elvont fogalmát, mind az elmélet vezérszerének ideáját határozottan elvető — *emberkép* húzódik meg, melyet kétségkívül *konzervatívnak* kell neveznünk.

Hofbauer közvetlen befolyása Széchenyire nem adatható; ám apján keresztül — aki a Hofbauer-kör politikailag legbefolyásosabb tagja volt — a hofbaueri szellem kétségkívül hatott rá, amint hatottak rá — ellentmondásosan, de maradandóan — Metternichel folytatott beszélgetései is. A vele szembeni kifakadások, lázadások ellenére, Széchenyi gondolkodásában Metternich bizonyos eszmék nyilvánvalóan visszhangra leltek. De hiszen, ugyanez mondható el a Metternichet oly indulattal támadó *Grillparzer*ről — a második nemzedék másik kiemelkedő figurájáról — is, akinél a viláétörténelmi haladás ténylegességét kétségbe vonó metternichi formulák úgyzótván szó

Sigmund Freud elmeeorvos, aki azonban *egyéni neuroziseknál átfogóbb bajt* diagnosztizál: a racionalista, felvilágosult-liberális emberszemlélet patogén voltát.

MUSIL GENERÁCIÓJÁVAL az osztrák reformkonzervatívizmus egészében a jelen századba lép. Musil illuzórikusnak tart minden olyan programot, mely a régebbi, iparosodást megelőző időkhöz való valamiféle *visszatérést* sürget. Saját korának gazdasági berendezkedését, a *kapitalizmust*, Musil éppenséggel úgy tekinti, mint „a legereőbb és legrugalmasabb szerveződési formát, melyet az ember eddigelé elért”. Az autonóm ész irányította szabad önkibontakoztatás liberális-racionalista eszményétől ugyanakkor fölényes ironiával határolja el magát. Nyomasztó-fölszabadítóan antiintellektuális gondolati regényében, a *Tulajdonságok nélküli emberben*, minden filozófiát, elméletet, normát, egyáltalán fogalmat, *üresnek* — mert akármi-lyen tartalommal telíthetőnek — látta, s az eszmék képlekeny logikájából kiábrándulva, a nyomorúságos és neveléses, ám *konkrét* élet logikájából kísérel meg, mérnöki pontossággal, az emberi lét — lehetséges — jelen- és jövőbeli alapjaira következtetni.

A JELEN S JÖVŐ lehetséges új alapjai helyett a valóságos múlt alapjait értelmezi újra *Szekfü Gyula*, Jóllehet neve a szellemtörténettel, a történeti változások mögött eredendően lelki okokat kereső szemléletmóddal kapcsolódott össze, ténylegesen alkalmazott módszertani alapelvét inkább *okai pluralizmusnak* nevezhetnénk, annál is inkább, mivel Szekfü a „lelki tényező” magát is, vagyis valamely adott „népfaj” „lelki alkatát”, hosszú távú gazdasági-politikai folyamatok *eredőjének* tekinteli. Mondhatjuk, hogy a faji-lelki tényezők *szekfüi* koncepciója

16
17
18

